

Egy könyvtár – tizenkét kar: az SZTE Egyetemi Könyvtár szakreferensi rendszere

Kevés könyvtári szakterület van, amit a különféle intézmények annyira különböző módon valósítanak meg, mint a szakreferensi munka ellátása. Amikor a szegedi Egyetemi Könyvtár új szervezetben, s nagyszerű új épületbe költözött, elhatározta, hogy külföldi és hazai példákat tanulmányozva, az integrált egyetem igényeit felmérve új osztályt, és új feladatkört hív létre. Az elmúlt öt évben – úgy hisszük – viszonylag jól működő modellt sikerült Szegeden kialakítanunk.

Előzmények

A 2000-ben lejártszódott felsőoktatási integráció előtt a József Attila Tudományegyetem (JATE) Központi Könyvtára, majd azt követően az SZTE Egyetemi Könyvtár is *hálózati felelősök* révén segítette a hozzá tartozó tanszéki könyvtárak működését, gyakran nem szakképzett könyvtárosainak munkáját. 2000 után a korábban önálló karok könyvtárai továbbra is megőrizték önállóságukat, tanszéki hálózattal együtt. Az új épület elkészültével vált csak lehetővé a könyvtárak integrációja is, mely az SZTE kari és intézeti, tanszéki könyvtárainak többségét érintette, de nem mindegyiket. Az így létrejött könyvtár a földrajzi okokból megmaradt két kari és több klinikai könyvtárral egységes Egyetemi Könyvtárként kezdte meg működését, melynek feladata a tizenkét kar szakterületeinek tudományos könyvtári ellátása.

A régi EK munkaszervezetében az *Állománygyarapítási osztály* munkáját segítette néhány, az egyéb osztályokon dolgozó, alapvetően más feladatokat ellátó, egy adott szakterületen egyetemi végzettséggel rendelkező munkatárs. *Szakreferens*nek nevezték őket, de szakreferensi feladatuk csupán a megvásárolandó dokumentumok véleményezésére korlátozódott, s nem alkottak önálló szervezeti egységet sem.

A hálózati felelősök és a beszerzést véleményező szakreferensek legfeljebb formális előzményként említhetők a jelenlegi szakreferensi rendszer kapcsán.

Az intézeti, kari könyvtárak megszűnésének mérlege: veszteségek és nyereségek

Az intézeti könyvtárak megszűnése merőben új helyzetet teremtett mind az olvasók, mind a könyvtárosok számára. Nem célozom egy teljes mérleg készítése, csak a téma szempontjából általam fontosnak tartott tényekre térek ki.

Nézzük először a veszteségeket! A könyvtáros többnyire személyesen ismerte minden olvasóját, szűkebb szakterületét, érdeklődési körét, olvasói és szakirodalmazó szokásait. Ezzel párhuzamosan jól ismerte az adott szakterület alapvető kézikönyveit, legfontosabb folyóiratait, kiadóit. Vagyis egy személyre és szakterületre szabott szolgáltatást tudott nyújtani. Sok helyen a könyvtáros a teljes munkafolyamatot ismerte és végezte, az olvasói igény felmerülésétől a dokumentum kézbeadásáig. Így napi szinten fejből tudta, hogy melyek a folyóiratok legutolsó beérkezett példányai, hol tart egy-egy új könyv rendelése stb.

Az oktató, kutató az intézeti folyosón, vagy a szomszédos épületben lévő könyvtárba pár percre is át tudott ugrani egy-egy kéréssel. Az olvasóterem polcainak rendjét annak mérete, illetve a megszokás okán szinte házi könyvtáraként ismerte, katalógus nélkül is sok mindent le tudott emelni a polcra.

És mi van a mérleg másik serpenyőjében, a nyereségeknél? A gazdaságosságot most figyelmen kívül hagyva (pl. a határterületek forrásainak több-

szőrös megvásárlása, hosszú nyitvatartási idő személyi igénye) nézzük a szakmai szempontokat!

A XXI. század könyvtárában számos új tudásra van szükség. Az természetes elvárás, hogy minden könyvtáros *információs írástudással* rendelkezzen, s ennek intézeti szervezetben is meg lehet felelni. Azonban ma már *informatikai rendszerek, hálózatok, szolgáltatások működtetése, létrehozása* nélkül nem könyvtár a könyvtár. Ehhez professzionális informatikusok is kellenek.

Napjainkban a források egy része pályázati úton szerezhető meg. A *pályázati tevékenység*, a pályázat beadása, sikeres menedzselése, elszámolása stb. speciális ismereteket igényel és nagyon sok munkát jelent. A felhasználókat nemcsak a forrásokkal kell ellátni, hanem a források használatával is meg kell őket ismertetni. Bizonyos információkat pedig feldolgozva, hozzáadott értékkel kell szolgáltatni (pl. tudományometriai szolgáltatás). Egy-egy kis létszámmal dolgozó könyvtártól ennyiféle ismeret, tudás, alkalmasság, képesség nem várható el.

Szakterületi könyvtáros

A XX. század elején *R.W. Chambers* a *University College London* könyvtárosa vezette be a szakterületi alapú modellt a funkciókon alapuló munkamegosztás mellett.¹ Egy adott szakterületen speciális ismeretekkel és a könyvtárban a szakterületért felelősséggel tartozó könyvtáros megnevezésére számos kifejezést használ a szakirodalom: *subject librarian, subject specialist, subject bibliographer, research librarian, liaison librarian*, illetve a magyar *szakreferens, szakirodalmi információs könyvtáros, tanszéki kapcsolattartó könyvtáros*. A különböző megnevezésekben részben tükröződik a hozzájuk rendelt feladatkör hangsúlyainak eltérése. A továbbiakban a *szakreferens* kifejezést fogom használni.

Ahogy a könyvtárak és ezen belül a tudományos könyvtárak jövőjét, szerepét illetően keresi helyét a szakma, úgy a *szakreferensek* tekintetében is. A vélemények széles skálán mozognak. Ezek lényegét röviden a következő néhány kérdésben lehet megfogalmazni. A *szakreferens* dinoszaurusz vagy dinamó, azaz kihalt, vagy hajtóerő lesz? Nincs jövője, mert a végfelhasználó maga eléri és használja a forrásokat? Vagy éppen fényes jövő vár rá, mert az egyes szakterületek információs forrásai és kommunikációs szokásai nagyon eltérőek és

speciális tudást igényelnek? Tárgyi tudásra, vagy egyéb, funkcionális képességekre lesz inkább szüksége? A könyvtárosoké lesz-e a főszerep az *e-science*² kialakuló, új generációjú kutatási környezetében, vagy kizárólag az informatikusoké?

A Szegedi Tudományegyetem könyvtára a tudományos könyvtáraknak nemcsak a jövőjében hisz, hanem a tudományos kutatásban, kommunikációban, oktatásban való fokozott szerepvállalásában is. A digitális forradalom megváltoztatta a tudományos kutatás környezetét (*e-science*), a tudományos kommunikációt (menetét, eszközeit, résztvevőit), a jövő kutatóinak információs viselkedését, szokásait (az ún. „google generation”). Ehhez kell alkalmazkodnunk, ennek megfelelően kell feladatainkat, munkamódszereinket, tudásunkat és főleg szemléletünket változtatnunk. Ennek része a *szakreferensi rendszer* kialakítása.

Szakreferensi rendszer az SZTE Egyetemi Könyvtárban

A *szakreferensi rendszer* az egyik eszköze a személyre és szakterületre szabott könyvtári szolgáltatás megvalósításának, valamint a kor igényeinek megfelelő könyvtári szerepvállalásnak a tudományos kutatásban, kommunikációban, oktatásban. A *szakreferensi rendszer* katalizátora és kulcseleme a *paradigmaváltásnak*, melynek során a dokumentum központú könyvtár felhasználó központúvá válik.

Elvi alapok

A *szakreferensi munka* alapelvét, a *szakreferensek* feladatait és kompetenciáit az EK illetékes szabályzata³ rögzíti.

„A *szakreferensek* olyan könyvtárosok, akik a problémákat az oktató és kutató valamint a hallgató szemszögéből is látják, a kar, intézet, tanszék irányába a könyvtárat, a könyvtár irányába pedig az adott egyetemi egységet képviselik.”

Három dolgot szeretnék kiemelni szabályzatunkból:

- Kapcsolattartás,
- Együttműködés,
- Önállóság.

Kapcsolattartás a könyvtár és az egyetem szervezeti egységei (intézet, tanszék, kar), valamint különböző célú és szintű szervezetei (doktori iskola, hallgatói önkormányzat, kutatócsoport) között.

(A továbbiakban összefoglalóan a *felhasználók* vagy *olvasók* kifejezést használom.) Legalább ilyen fontos a kapcsolattartás a könyvtáron belül, minden más területen dolgozó kollégával. Természetesen mind a külső, mind a belső kapcsolatok kétirányúak. A szakreferens fogadja és adja is az információkat. Fogadja a felhasználók igényeit a források és szolgáltatások tekintetében, s ugyanakkor tájékoztatja is őket az új forrásokról és szolgáltatásokról. Fogadja a kollégák tapasztalatait, információit (pl. melyek a szakolvasóban állandóan keresett könyvek, milyen új adatbázis kipróbálását ajánlotta a szolgáltató a velük kapcsolatot tartó „Állománygyarapítási Osztály”-nak) és közvetíti feléjük a felhasználók igényeit. A szakreferens feladata a más osztályok (elsősorban a „Szakirodalmi Információs Osztály” és az „Olvasószolgálati Osztály”) munkatársainál a napi rutintól eltérően jelentkező feladatok, igények átvétele és intézése.

Az olvasónak, felhasználónak egy nevet és telefonszámot, e-mail címet elég ismernie, a szakterületért felelős szakreferens könyvtárosét. (Honlapunkon Az Ön könyvtárosa menüpont, l. www.bibl.u-szeged.hu „Elérhetőségek” menüpont alatt.) Bármilyen, a napi rutintól eltérő kérdése, kérése, problémája van, vagy javaslattal akar élni, nem kell tudnia, hogy az kire tartozik az EK munkaszervezetében. A szakreferens majd tudja, s továbbítja a kérést. A szakreferensnek nem a kérés teljesítése, a probléma megoldása a feladata, hanem annak továbbítása az illetékes kollégához. Ha a probléma megoldásában több könyvtári osztály is részt vesz, úgy a szakreferens követi a folyamatot és tájékoztatja az olvasót. Speciális kérések esetén a szakreferens tesz javaslatot a munkafolyamat megszervezésére, esetleg projektvezetőként irányítja, vagy részt vesz benne. Számos speciális feladat, mely nem tekinthető a szokásos könyvtári működés részének, az integrációval, a mintegy 70 kisebb könyvtár 6 hét alatt történt beköltöztetésével van összefüggésben.

A napi *együtműködés* elengedhetetlen a könyvtár minden más részlegével, hiszen a szakreferensek minden feladat, szolgáltatás tekintetében megoldják a kommunikációt a felhasználókkal.

A szakreferenseknek nagyfokú *önállóságuk* van a felhasználókkal történő kommunikációban. Ehhez azonban ismerniük kell a könyvtár küldetési nyilatkozatát, stratégiai terveit és szabályzatait. Folyamatosan tájékozódniuk kell az aktuális könyvtárpolitikai, szervezeti és fejlesztési terveket illetően, valamint a szolgáltatásokat befolyásoló külső kap-

csolatok (pl. konzorciumok, EISZ) tekintetében is. Az önállóság mellett jelentősebb ügyekben természetesen konzultálnak az osztályvezetővel, vagy szükség esetén a könyvtár felső vezetésével.

Szervezet

Kezdetben a szakreferensek egyénileg dolgoztak, laza csoportot alkotva, amely közvetlenül a főigazgató alá tartozott. 2005-ben alakult osztállyá az egység. Munkáját kinevezett osztályvezető irányítja és az informatikai főigazgató-helyettes felügyeli. A feladatait és kompetenciáit meghatározó alapelvek és gyakorlat az addigi tapasztalatok és a nemzetközi példák, valamint a szakirodalom alapján 2008 őszén formálódott szabályzattá.

A szakreferensi rendszernek két pillére van. Egyrészt az önálló, 7 fős szakreferensi osztály. Másrészt 11 további könyvtáros, akik szervezetiileg ugyan más osztályokhoz tartoznak, de napi munkájuknak egy részét mégis a többnyire kisebb, vagy kevesebb szakterület felügyelete teszi ki. Ezzel a megoldással lehetővé tettük, hogy a különféle meglévő kompetenciák ne vesszenek el, de a dolgozók mégis gazdaságosan tudják kihasználni munkaidejüket.

A személyek szakterülethez való rendelése nem jelent kölcsönösen egyértelmű kapcsolatot az SZTE egységeit tekintve. Vannak karok, melyekkel egy szakreferens tart kapcsolatot (pl. Zeneművészeti Kar), és vannak olyanok is (pl. Bölcsészettudományi Kar), melyekkel több szakreferens áll kapcsolatban. Van szakterület, ahol a szakreferensnek két különböző kar egységével kell együttműködni (pl. van Pszichológia Tanszék a Bölcsészettudományi Karon és Pszichiátriai Klinika a Klinikai Központban).

A kollégák megbízásánál, kiválasztásánál alapvető követelmény az adott szakterülethez kapcsolódó felsőfokú végzettség, vagy több éves szakkönyvtári munka, tapasztalat.

Feladatok, eszközök

A kommunikáció és együttműködés célja, hogy az Egyetemi Könyvtár hagyományos és virtuális gyűjteményeivel és szolgáltatásaival a leghatékonyabban támogassa az SZTE tizenkét kara szakterületeinek oktató, kutató és tanulmányi munkáját.

A szakreferens a *gazdája az adott szakterületi állománynak*. Ennek okán meghatározó szerepe

van a beszerzési és selejtezési döntéseknél, az elhelyezésnél (olvasóterem vagy raktár), a kölcsönzési típus meghatározásánál, és szükség esetén javaslatot tesz az olvasótermi jelzetrendszer módosítására is. Rendszeresen tájékozik az új információs forrásokról, részletesen ismeri szakterülete adatbázisait, tartalmukat és használatukat is. Ezen ismeretek birtokában tud részt venni a speciális szakterületi *tájékoztatásban, felhasználóképzésben*.

A felhasználóképzésen túl *oktatói feladatokat* is ellátnak a szakreferensek. Ez történhet képzési tervben szereplő kurzusok részeként (akár a könyvtártudományi tanszék szakkurzusain, akár pl. a teljes bölcsész vertikumnak szóló információs bevezető félév keretében), vagy éppen önálló tárgyként a szakirodalmazás, információkeresés témában. A szegedi Egyetemi Könyvtárnak kurzushirdetési joga van. Az SZTE tizenkét karának hallgatói számára „Online szakirodalmazás: adatbázisok használata, hivatkozások kezelése” címmel megtartott számítógépes gyakorlati órával 2 kreditet szerezhet a hallgató, legyen szó akár gyógyszerész, gordonkaművész, szabad bölcsész vagy kémia szakról.

A szakreferensek feladata, hogy a felhasználói igények és az adott szakterület publikációs szokásainak ismeretében *új szolgáltatásokra* tegyenek javaslatot, részt vegyenek azok létrehozásában, működtetésében. Ilyen például a szegedi Egyetemi Könyvtárban a „*Tudományometriai szolgáltatás*”, vagy a „*Digitális Másolat Igénylés*” (DMI).

Mindezen feladatok ellátására számos eszközzel élnek a szakreferensek. A hagyományos formák (pl. felügyelet a szakolvasóban, tájékoztatóban vagy bemutatók tartása) mellett természetesen minden új lehetőséggel is élünk, személyre címzett e-mail formájában például rendszeresen küldünk „hírleveleket”.

A feladatok és eszközök között kell szólnom arról is, hogy a szegedi Egyetemi Könyvtárban a tájékoztatási és képzési feladatok ellátását sem egyedül a szakreferensek végzik. A Szakirodalmi Információs Osztály (SZIO) mint hagyományos könyvtári szervezeti egység, sokkal hosszabb múlttal és nagy gyakorlattal rendelkezik e téren. Az elmúlt években kialakult a két terület közötti munkamegosztás. A SZIO munkatársai a könyvtárba bejövő olvasót tájékoztatják, nagyon speciális szakmai tudást igénylő esetben természetesen a szakreferens segítségét is igénybe véve. A SZIO

munkatársai a könyvtárba bejövőknak tartanak bemutatót, felhasználóképzést. Ők gondozzák a honlapot és látják el az elektronikus referenszszolgálatot is.

A szakreferens kezdeményezi a kommunikációt, elébe megy a felhasználónak, szó szerint is. Az elektronikus hírlevelek, a tanszéki vagy kari értekezleteken való bemutatók és képzések, a különböző szintű egységek vezető testületeinek napi-rendjén való szereplés mind-mind fontos.

A XXI. század tudományos könyvtárában egyre nagyobb számban kell kiszolgálni nem beiratkozott olvasókat. A helyszíni kiszolgálás bizonyos rétegek (hallgatók) és szakterületek esetében ma is meghatározó. Szépirodalmi műveket is nyomtatott formában olvasunk, még ha el is érhetők esetleg elektronikus formában. Egyre többen vannak azonban az egyetemen, akik évekig be sem teszik a lábukat a könyvtárba, mégis olvasóinknak tekintik magukat, és igényt tartanak – joggal – szolgáltatásainkra és forrásainkra. A „*science*” tudományterületen ez ma már természetes és jellemző.

Röviden összefoglalva, a SZIO válaszol, ha megkérdezik, a szakreferens megszólít, s a két forma nagyon jól kiegészíti egymást. Az információözönnel küszködő világunkban minden kommunikációs csatornát használnunk kell az információ célba juttatására.

Tapasztalatok

A szakreferensi rendszer működésének is köszönhetően egyetemszerte javult az EK munkájának megismerése és megítélése. Egyre több olvasói és vezetői vélemény tükrözi ezt. Ma már megszokott, hogy felhasználóink közvetlenül a szakterület felelőseit keresik véleményükkel, kéréseikkel. A könyvtáron belül is sokkal gyakoribb a kollégák közötti együttműködés. Nem egymás mellett, hanem együtt dolgozunk nagyon sok munkában. Ennek következményeként szükségszerűen megkezdődött a több részleget is érintő munkafolyamatok egyértelmű leírása, szabályozása, a részfeladatok és a felelősségi körök illesztése.

Az EK, állományának mérete, szakterületeinek sokrétűsége és munkatársainak száma alapján egy „nagyüzem”, amely – többek között – a szakreferensi rendszere révén mégis személyre szabottan és a szakterületi igényeknek megfelelően tud szolgáltatni. A könyvtári munka helye, terepe

kibővült, nem korlátozódik a könyvtár épületére és az oda belépő olvasókra. A felhasználónak (legyen beiratkozott olvasó vagy távoli felhasználó) elébe megyünk, a kommunikációban kezdeményező partnerek vagyunk.

Jóllehet van még tere a szakreferensi rendszer fejlődésének, a gyakorlat által megkívánt rugalmas alkalmazkodásnak, a személyes képzésnek és tanulásnak, az egyértelműen bebizonyosodott, hogy a rendszert létrehozó koncepció bevált.

Hivatkozások és jegyzet

- ¹ FEETHAM, M.: The subject specialist in higher education – a review of the literature. = Subject Librarians: engaging with the learning and teaching environment. Aldershot, Burlington, Ashgate Publishing, 2006. 1. fejezet, p. 3–17. ISBN 9780754640950 <http://ssudl.solent.ac.uk/233/2/SubjLibPreprint3.pdf>, [2010. 01. 18.]
- ² A tudományos kutatás legújabb fejlődési szakaszának megnevezése a szakirodalomban az e-science. Az előző szakaszok módszereinek (kísérlet, elmélet, modellezés) egyesítése, az általuk létrehozott adatok kutatása, adatbányászat. Olyan adatközpontú tudományos kutatási módszer, amely egy gridalapú, információt és tudást megosztó környezetben integrálja az adatokat és lehetővé teszi a globális együttműködést.
- ³ SZTE EGYETEMI KÖNYVTÁR.: A Szakreferensi Osztály és a szakreferensek feladatainak és kompetenciáinak szabályzata. 2009.

Irodalom

DEARDEN, R.: Flexible Futures: The academic librarian. = QUT e-prints, 2008. <http://eprints.qut.edu.au/14982/1/14982.pdf>, [2010. 01. 17.]

FELDMAN, L.: Subject librarians in the changing academic library. = Electronic journal of academic and special librarianship, 7. köt. 3. sz. 2006. p. 8. http://southernlibrarianship.icaap.org/content/v07n03/feldmann_101.htm, [2010. 01. 18.]

KAVANAGH, A.: Changing times: the changing role of assistant librarians in DIT's Aungier St. library. = ARROW@DIT, 2009. p. 5. <http://arrow.dit.ie/cgi/viewcontent.cgi?article=1004&context=libart>, [2010. 01. 18.]

PINFIELD, S.: The changing role of subject librarians in academic libraries. = Journal of Librarianship and Information Science, 33. köt. 1. sz. 2001. p. 32–38. <http://eprints.nottingham.ac.uk/33/>, [2010. 01. 18.]

RODWELL, J.: Dinosaur or dynamo? The future for the subject specialist reference librarian. = New Library World, 102. köt. 2001. p. 48–52. <http://www.emeraldinsight.com/Insight/ViewContentServlet?Filename=Published/EmeraldFullTextArticle/Articles/0721020107.html>, [2010. 01. 18.]

ROWLANDS, I. – NICHOLAS, D. – WILLIAMS, P. – HUNTINGTON, P. – FIELDHOUSE, M. – GUNTER, B. – WITHEY, R. – JAMALI, H. R. – DOBROWOLSKI, T. – TENOPIR, C.: The Google generation: the information behaviour of the researcher of the future. = Aslib Proceedings: New Information Perspectives, 60. köt. 4. sz. 2008. p. 290–310. <http://www.emeraldinsight.com/Insight/ViewContentServlet?contentType=Article&Filename=/published/emeraldfulltextarticle/pdf/2760600401.pdf>, [2010. 01. 18.]

Beérkezett: 2010. I. 25-én.

	Meskó Eszter a kémiai tudomány kandidátusa, az SZTE Egyetemi Könyvtár Szakreferensi Osztályának vezetője. E-mail: mesko@bibl.u-szeged.hu
---	--

ENSZ-konvenció a kiberbűnözés ellen

Az ENSZ hamarosan dönthet a *Kiberbűnözés Elleni Konvenció*ról. Az Európa Tanács aláírói áprilisban az *Octopus Konferencián* ülnek közös asztalhoz a nemzetközi szakértőkkel, hogy számos témát megvitassanak. Bár az új egyezmény hivatalosan nem szerepel a rendezvény napirendi pontjai között, mégis aligha hagyják majd ki a témák közül. Az ENSZ Drog- és Bűnözés Ellenes Irodája (UNODC) azt javasolta, hogy az online bűnözés visszaszorításáért kössenek globális szerződést egymással a világszervezet tagállamai.

Az Egyesült Nemzetek Szervezete áprilisban rendezi meg a 12. Bűnözés Elleni Konferenciáját és az új konvenció kidolgozásának ötletét korábban már négy regionális értekezlet résztvevői is támogatták. Különösen a latin-amerikai országok karolták fel az elképzelést, amelyek álláspontja szerint: „az internetes bűnözés ellen elengedhetetlenül szükség van egy nemzetközi megállapodásra”. Ázsia, Afrika és az arab világ szintén támogatásukról biztosították az ötletet.

/SG.hu Hírlevél, 2010. március 20., <http://www.sg.hu/>

(SzP)